

УДК 330.15:504.062

Р. В. Коробка,

к. е. н., докторант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.21.74

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СФЕРИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВИМІРАХ

R. Korobka,

PhD in Economics, Doctoral candidate, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SECTOR IN INVESTMENT TERMS

Обґрунтовано, що сфера природокористування охоплює розширене відтворення та господарське освоєння природно-ресурсного потенціалу, ресурсозбереження в частині утилізації вторинної та некондиційної природної сировини, формування мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури, заходи зі збереження та примноження біорізноманіття, залучення у відтворювальний процес екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами. Критичне переосмислення авторських підходів стосовно структуризації складових сфери природокористування дало підстави стверджувати, що сектор розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу охоплює: ресурсоспоживання, ресурсокористування, відтворення та відновлення природних ресурсів, примноження та збереження біорізноманіття, природооблаштування. Обґрунтовано, що сектор охорони навколишнього природного середовища охоплює такі складові: охорону та захист атмосферного повітря і обмеження темпів та масштабів глобального потепління; охорону та захист поверхневих і підземних вод та ґрунтів; захист та охорону середовища існування та біорізноманіття; моніторинг якості довкілля та кліматичних змін; поводження з відходами; екологічний реінжиніринг; індустрію вторинного ресурсокористування. Встановлено, що поживлення інвестиційної діяльності у сфері природокористування виступає ключовим завданням національної економічної і екологічної політики та потребує обґрунтування сучасних теоретико-методологічних підходів і практичних рекомендацій стосовно формування інституційного підґрунтя для нарощення інвестиційних потоків у сферу господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля. Доведено, що розроблення ефективної системи стимулювання інвестиційної діяльності у природно-ресурсному секторі національного господарства дасть змогу активізувати використання внутрішніх джерел фінансово-інвестиційного забезпечення впровадження сучасних ресурсозберігаючих процесів, застосування технологій економії первинної і вторинної природної сировини, скорочення викидів та скидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, залучення у господарський обіг екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами.

It is substantiated that the sphere of natural resource management covers the expanded reproduction and economic development of natural resource potential, resource conservation in terms of utilisation of secondary and substandard natural raw materials, formation of a network of environmental infrastructure facilities, measures to preserve and enhance biodiversity, and involvement of ecosystem services produced by natural biogeocenoses in the reproduction process. A critical rethinking of the author's approaches to structuring the components of the sphere of natural resource management has given grounds to assert that the sector of expanded reproduction and economic development of natural resource potential includes: resource consumption, resource use, reproduction and restoration of natural resources, enhancement and conservation of biodiversity, and environmental management. It is substantiated that the environmental protection sector covers the following components: protection and protection of atmospheric air and limitation of the rate and scale of global warming; protection and protection of surface and groundwater and soil; protection and protection of habitat and biodiversity; monitoring of environmental quality and climate change; waste management; environmental

reengineering; and the secondary resource use industry. It is established that the revival of investment activity in the field of nature management is a key task of the national economic and environmental policy and requires substantiation of modern theoretical and methodological approaches and practical recommendations on the formation of an institutional framework for increasing investment flows into the sphere of economic development of natural resource potential and environmental protection. It is proved that the development of an effective system for stimulating investment activity in the natural resource sector of the national economy will allow intensifying the use of internal sources of financial and investment support for the introduction of modern resource-saving processes, application of technologies for saving primary and secondary natural raw materials, reduction of emissions and discharges of harmful substances into the environment, and involvement of ecosystem services produced by natural biogeocenoses into economic circulation.

Ключові слова: природокористування, інвестиційні виміри, інвестиційна діяльність, природна сировина, охорона навколишнього природного середовища, інвестиційне забезпечення.

Key words: nature management, investment dimensions, investment activity, natural raw materials, environmental protection, investment security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Структурні зрушення, які відбулися у національній економіці внаслідок спочатку анексії окремих територій України, а потім і повномасштабного вторгнення російських загарбників, а також у зв'язку з поглибленням децентралізації і остаточного обрання євроінтеграційного вектору розвитку призвели до підвищення вагомості сфери природокористування в системі розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу національного господарства. За таких умов дана сфера виробничо-господарської діяльності потребує модернізації, що вимагає диверсифікації джерел та методів інвестиційного забезпечення проєктів природно-експлуатаційного та природоохоронного спрямування з метою забезпечення комплекснішого використання природної складової національного господарства та підвищення ефективності використання природних ресурсів в системі зміцнення обороноздатності країни.

З огляду на це активізація інвестиційної діяльності у сфері природокористування виступає важливим завданням національної економічної та екологічної політики та потребує обґрунтування сучасних теоретико-методологічних підходів стосовно формування інституційного підґрунтя для нарощення інвестиційних потоків у сферу господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища. Ви-

никла необхідність у формуванні дорожньої карти інвестиційної діяльності у сфері природокористування через потребу у розвідці, освоєнні і видобутку мінеральної сировини та нарощенні потенціалу відновних природних ресурсів з метою зміцнення господарської самодостатності та енергетичної безпеки країни. Результативне формування такої дорожньої карти вимагає уточнення сутнісної характеристики та виокремлення складових сфери природокористування як важливої ланки національного господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відправним пунктом розроблення дорожньої карти диверсифікації методів та способів інвестування проєктів освоєння природної складової національного багатства та упередження еколого-деструктивного та природо-руйнівного впливу на довкілля виступає ідентифікація складових сфери природокористування з огляду на їх матеріально-речову та просторову неоднорідність. У працях О. Афанасьєва, О. Балацького, О. Веклич, А. Гадзала, О. Кашенко, П. Коренюка, В. Крисаченка та інших [1—4; 6—8] розкриваються сутнісно-змістовні характеристики природокористування, ідентифікуються основні його складові, характеризується господарська та соціальна сторона освоєння природно-ресурсного потенціалу та збереження і примноження біорізноманіття, обґрунтовується еколого-економічний вимір господарського ос-

воєння природно-ресурсного потенціалу та впливу цієї сфери на стан природних біогеоценозів. Водночас не повною мірою ув'язуються особливості матеріально-речових та просторових неоднорідностей складових сфери природокористування з інвестиційними вимірами розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутнісної характеристики сфери природокористування через призму інвестиційних вимірів розширеного відтворення і господарського освоєння природної складової національного багатства та з врахуванням воєнних, євроінтеграційних та децентралізаційних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ускладненість активізації процесів інвестиційної діяльності у сфері природокористування зумовлена багатокомпонентністю та багатofункціональністю даного виду виробничо-господарської діяльності. На переконання Б. Данилишина, М. Хвесика та В. Голяна, необхідність прискорення інвестиційної активності у сфері природокористування зумовлена потребою у вирішенні комплексу проблем виробничо-технічного характеру (висока енергомісткість та матеріаломісткість галузей важкої індустрії; відсутність автоматизованих систем екологічного обліку, моніторингу та аудиту; низький рівень комплексності переробки природної сировини; нерозвиненість об'єктів природоохоронної інфраструктури; низький рівень використання матеріалів-замінників цінних видів природних ресурсів)[5]. Наявність такого роду проблем культивує процеси виснажливого та розбалансованого залучення різноманітних видів природної сировини у відтворювальний процес, що також супроводжується посиленням еколого-деструктивного впливу на кліматичні процеси та природні біогеоценози. Тобто необхідним є нарощення інвестиційних вливань як в модернізацію виробничо-технічної бази освоєння та первинної переробки природної сировини і її утилізації, а також в оновлення об'єктів природоохоронної інфраструктури. Більше того, російська збройна агресія призвела до руйнації колекторно-дренажних та каналізаційних мереж, що посилило потоки потрапляння в навколишнє середовище різноманітних видів рідких промислових та побутових відходів.

У спектрі авторських підходів до визначення сутності категорії "природокористування", які водночас виокремлюють і структурні елементи природокористування як виду виробничо-господарської діяльності, мають місце трактування, котрі різняться як за сутнісно-змістовними характеристиками, так і за інституційним підґрунтям залучення природних благ у відтворювальний процес.

Деякою обмеженістю відзначаються підходи, котрі зводять сферу природокористування до процесів господарського використання природної сировини і фактично не розглядають рівноцінною складовою даної сфери процеси охорони навколишнього природного середовища та відтворення біорізноманіття. Виходячи з глобальних трендів формування природоохоронної архітектури та міжнародних конвенцій екологічного спрямування, а також на працьовань вітчизняних вчених, можна стверджувати, що сфера природокористування охоплює розширене відтворення та господарське освоєння природно-ресурсного потенціалу, ресурсозбереження в частині утилізації вторинної та некондиційної природної сировини, формування мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури, заходи зі збереження та примноження біорізноманіття, залучення у відтворювальний процес екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами.

Така систематизація складових сфери природокористування і має формувати об'єктну базу для залучення інвестиційних вливань і визначати пріоритети інвестиційної діяльності в цілому. Ключовим елементом детермінації форм, методів та джерел інвестиційного забезпечення сфери природокористування має виступати видова структура природно-ресурсного потенціалу, оскільки різна значимість конкретних видів природної сировини у продуктових ланцюгах однозначно впливає на пріоритети та обсяги інвестиційних вливань.

Цікавим з точки зору використання міждисциплінарного підходу виступає підхід Н. Матвійчук. Зокрема, вона виокремлює три види природокористування: 1) галузеве природокористування — використання природних ресурсів у межах окремої галузі економіки (промисловості, сільському господарстві, будівництві, охороні здоров'я та інших); 2) ресурсне природокористування — використання окремого ресурсу (водокористування, землекористування, лісокористування, використання ресурсів надр і інші); 3) територіальне природо-

користування — використання природних ресурсів у межах певної території (планетарне, міждержавне, державне, локальне) [9, с. 13]. Автор поєднала галузевий, ресурсний та територіальний підхід, що дало можливість показати наскільки багатокомпонентним та багатофункціональним виступає сфера природокористування і на скільки вона здійснює вагомий вплив на відтворювальні процеси. Даний фактор має бути також врахований при визначенні пріоритетів інвестиційного забезпечення природо-експлуатаційної та природоохоронної діяльності.

Підхід Н. Матвійчук необхідно також доповнити секторальним підходом, котрий розглядає інституційні передумови здійснення інвестиційного процесу щодо розбудови виробничо-технічної бази та інфраструктури природокористування у корпоративному і публічному секторах, а також у секторі домогосподарств. Особливості інвестиційної діяльності у публічному секторі природокористування необхідно враховувати з огляду на те, що велика частка національного багатства перебуває у власності держави та територіальних громад. Виходячи з того, що в останні десятиліття корпоративні структури, особливо в аграрному секторі, залучають у відтворювальний процес велику кількість природного багатства, доцільно формувати інструментарій стимулювання процесів активізації інвестиційної діяльності у корпоративному секторі в частині модернізації природно-господарської та природоохоронної інфраструктури.

Створення ефективної системи стимулювання інвестиційної діяльності у природно-ресурсному секторі дасть змогу активізувати використання внутрішніх джерел фінансово-інвестиційного забезпечення впровадження сучасних ресурсозберігаючих процесів, застосування технологій економії первинної і вторинної природної сировини, скорочення викидів та скидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище. Розпаювання сільськогосподарських земель сформувало великий територіальний базис здійснення процесів природокористування у секторі домогосподарств, що робить інвестування природно-господарських та природоохоронних проєктів у цьому секторі магістральним напрямом стимулювання інвестиційної діяльності у сфері природокористування в цілому.

Необхідним теоретико-методологічним підґрунтям вибору пріоритетів активізації інвестиційної діяльності у сфері природокористу-

вання виступає виокремлення складових природокористування як виду виробничо-господарської діяльності. І. Якушик, В. Поліванов та О. Задирака до напрямів природокористування відносять: ресурсоспоживання; ресурсокористування; відтворення природних ресурсів; відновлення природних ресурсів; охорону природи; перетворення природи [10, с. 39].

Відмінність між ресурсоспоживанням і ресурсокористуванням полягає в тому, що ресурсоспоживання передбачає вилучення природного ресурсу як фізичного тіла з його природного стану і залучення у відтворювальний процес, а ресурсокористування — користування природними ресурсом у певних відтворювальних ланцюгах як засобом праці без вилучення його з природного стану як фізичного тіла. Відтворення природного ресурсу являє собою процес примноження природного багатства на територіях, котрі, як правило, не виступали ареалом його концентрації, але там є всі фізико-хімічні та природно-кліматичні передумови для нарощення його матеріально-речової субстанції. Відновлення природного ресурсу — це процес створення матеріально-речової субстанції природного ресурсу на територіях, де відбулося повне або часткове його освоєння з подальшим залученням у відтворювальний процес. Тобто примноження природного багатства країни охоплює процеси як відтворення, так і відновлення природних ресурсів, що вимагає нарощення інвестиційних вливань у розбудову природно-господарської інфраструктури.

Процес охорони природи являє собою здійснення комплексу виробничо-технічних та фінансово-економічних заходів щодо формування, оновлення, модернізації, реконструкції чи технічного переоснащення природоохоронної інфраструктури, зокрема екологічної інфраструктури територій природно-заповідного фонду, а також заходів щодо упередження вогнищ виникнення джерел забруднення навколишнього природного середовища. Перетворення природи — це процес створення штучних природно-господарських об'єктів та здійснення заходів з екологічного реінжинірингу та заходів з природооблаштування (гідромеліоративні, агролісомеліоративні, гідротехнічні та інші поліпшення). Водночас авторський підхід І. Якушика, В. Поліванова та О. Задираки не охоплює всього спектра відносин, заходів та матеріально-речових складових сфери природокористування, оскільки більше зорієнтований на виокремлення сировинної складової природних ресурсів, що залишає поза

Рис. 1. Структурно-відтворювальний вимір сфери природокористування

Джерело: розроблено автором.

увагою корисні властивості природних біогеоценозів. Здійснення різноманітних заходів з природооблаштування дозволяє покращити здатність природних біогеоценозів продукувати екосистемні послуги, такі як ґрунтозахисна, середовищезахисна, водорегулююча, киснепродукуюча, вуглецево-депонуюча та рекреаційна функції природних ресурсів та інших елементів довкілля.

Певною мірою відмінною від структуризації сфери природокористування, яку запропонували І. Якушик, В. Поліванов та О. Задирака, відзначається концепт Б. Данилишина, М. Хвесика та В. Голяна, де виокремлюються дещо інші складові. Зокрема, до складових сфери природокористування вони відносять: ресурсоспоживання, конструктивне перетворення, відтворення природних ресурсів, охорону середовища проживання та природних ресурсів, управління та моніторинг [5]. Прикметно, що складовими частинами ресурсоспоживання Б. Данилишин, М. Хвесик та В. Голян розглядають видобуток ресурсів (у тому числі виявлення, вивчення, підготовку, безпосереднє вилучення); ресурсокористування (без безпосереднього вилучення природного ресурсу з природного середовища); використання елементів навколишнього середовища як буфера розміщення відходів виробництва та споживання.

Такий підхід має бути взятий на озброєння з огляду на те, що крім видобутку природного ресурсу об'єктом інвестиційного забезпечення також має виступати індустрія поводження з відходами, результативність функціонування котрої визначає масштаби продуктивного рециклінгу вторинної природної сировини і виготовлення готових продуктів виробничого та енергетичного спрямування з цієї сировини.

Виходячи з критичного переосмислення приведених підходів вітчизняних вчених щодо визначення сутності та виокремлення структурних складових природокористування, сформовано авторський концепт структуризації складових та відтворювальних співвідношень у сфері природокористування. Узагальнення сутнісно-змістовних та матеріально-речових характеристик користування природно-ресурсними, природно-господарськими та природоохоронними активами дало підстави стверджувати, що основними структурними елементами сфери природокористування виступають: сектор розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу і сектор охорони навколишнього природного середовища (рис. 1).

Розширене відтворення стосується, як правило, невичерпних, зокрема відновних природ-

них ресурсів через здійснення комплексу заходів щодо формування умов для створення матеріально-речової субстанції природної сировини. Щодо вичерпних природних ресурсів, в першу чергу, мінерально-сировинних ресурсів, то господарське освоєння передбачає спочатку вивчення, розвідку та видобуток природної сировини. Для створення умов щодо забезпеченості прийдешніх поколінь природними благами держава та інші суспільні інститути мають створювати умови для розширеного відтворення природної сировини, щоб компенсувати залучені у відтворювальний процес природні ресурси внаслідок їх господарського освоєння. Для здійснення вказаних видів діяльності в країні протягом десятиліть була створена розгалужена мережа науково-дослідних, проєктних та виробничих структур, котрі пронизують як публічний, так і корпоративний сектори національного господарства. Водночас господарське освоєння природно-ресурсного потенціалу має охоплювати комплекс заходів щодо упередження проявів виснажливого та розбалансованого використання природної складової національного багатства.

Сьогодні основою розвитку галузей добувної промисловості виступає така складова сфери природокористування як ресурсоспоживання, тобто вилучення природного ресурсу як фізичного тіла з природного стану, а також використання як предмету праці у переробних сегментах національного господарства. В умовах імплементації базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій у вітчизняну практику регуляторного впливу на природокористувачів все більшої ваги набуває процес ресурсокористування, що передбачає використання природно-ресурсних активів як засобів праці і водночас не призводить до вилучення природної сировини з природного стану. У регіонах, які мають непромислову спеціалізацію, створення індустрії ресурсокористування виступає ключовим елементом господарського комплексу. Запорукою результативного ресурсокористування є примноження та збереження біорізноманіття, що значною мірою залежить від застосування державою перевірених світовою практикою стимулів, які підвищують заінтересованість суб'єктів природно-господарського підприємництва здійснювати заходи по розширеному відтворенню флористичних та фауністичних ресурсів. З огляду на передовий іноземний досвід накопичення природного капіталу на малопродуктивних землях і забезпечення тим самим позитивних зрушень щодо усунення проявів негативних

кліматичних змін та інших екологічних деструктивів, доцільним є забезпечення відтворення природних ресурсів, особливо на територіях, котрі найбільшою мірою постраждали від російської збройної агресії.

Також кращі іноземні практики нарощення природного капіталу свідчать, що невід'ємною складовою сфери природокористування має виступати індустрія природооблаштування, яка забезпечує здійснення комплексу природно-ресурсних поліпшень і дає змогу природних біогеоценозам продукувати широкий спектр екосистемних послуг, які забезпечують значною мірою усунення негативних екстерналій при залученні природно-ресурсних активів у господарський обіг. Найбільш вагомого значення для прискорення темпів соціально-економічного піднесення територіальних утворень набуває така екосистемна послуга як здатність біогеоценозів продукувати рекреаційну функцію, що є особливо важливим в умовах війни, оскільки створюються передумови для фізичної та психічної реабілітації постраждалих внаслідок збройної агресії російських загарбників громадян. Розширення спектра екосистемних послуг створює додаткові можливості для розвитку зеленого і сільського туризму, а також використання органічних технологій, в першу чергу у сфері сільськогосподарського виробництва.

Із сектором розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу безпосередньо пов'язаний сектор охорони навколишнього природного середовища, оскільки залучення природної сировини у переробно-продуктові ланцюги супроводжується еколого-деструктивним впливом на довкілля, що вимагає розбудови мережі об'єктів міжгосподарської та внутрішньо-виробничої природоохоронної інфраструктури. Складовими сектору охорони навколишнього природного середовища виступає комплекс засобів та заходів щодо охорони і захисту атмосферного повітря та обмеження темпів і масштабів глобального потепління. Дана складова охорони довкілля являє собою комплекс споруд, будівель та технічних засобів, спрямованих на упередження попадання викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище. Більше того, необхідність зменшення негативного впливу на кліматичні процеси вимагає реінжинірингу "брудних" виробництв таким чином, щоб на порядки зменшити викиди вуглецевих сполук. Це забезпечується за рахунок переходу від використання традиційних мінеральних палив до застосування

енергетичних продуктів, виготовлених на основі відновних джерел, зокрема утилізації вторинної природної сировини.

Ключовим елементом в системі охорони навколишнього природного середовища виступає інфраструктура охорони і захисту поверхневих і підземних вод та ґрунтів, оскільки попадання стічних забруднених вод у природні водні джерела та ґрунти призводить до поширення еколого-деструктивних процесів, які можуть мати згубні наслідки для майбутніх поколінь і носити незворотний характер. Доцільність оновлення та модернізації мереж водоохоронної інфраструктури також зумовлена вибором євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави, а це вимагає імплементації комплексу директив, котрі стосуються охорони поверхневих та підземних вод, збереження морського середовища та упередження попадання азотистих сполук із сільськогосподарських джерел у природні водні об'єкти.

Прикметною рисою формування сучасної індустрії охорони навколишнього природного середовища у нинішніх умовах виступає розширення площі земель природно-заповідного фонду у відповідності з вимогами Угоди про асоціацію з ЄС. Важливого значення набуває збалансоване розширення площі природно-заповідних територій, що може бути забезпеченим через пропорційне переведення у названу категорію земель малопродуктивних угідь, самозаліснених сільськогосподарських земель та лісових земель, котрі найбільшою мірою постраждали від російської збройної агресії. Доцільно при виконанні вимог ЄС щодо розширення площі земель природно-заповідного фонду уникати рецидивів попередніх років, коли природоохоронні території фактично випадали з господарського обігу. Такі території можуть виступати не лише майданчиком захисту та охорони середовища існування і біорізноманіття, але й бути вагомим чинником соціально-економічного піднесення територіальних утворень.

Результативність природоохоронних заходів значною мірою визначається наявністю розвиненої інфраструктури моніторингу якості довкілля та кліматичних змін, оскільки вчасне виявлення негативних тенденцій в динаміці впливу на навколишнє природне середовище даватиме змогу вчасно застосовувати превентивні заходи для недопущення виникнення природно-техногенних катастроф та інших еколого-деструктивних явищ. Розбудова такої інфраструктури виступає ключовим пріоритетом національної екологічної політики і вима-

гає диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення через залучення грантових ресурсів та активнішу співпрацю з глобальними екологічними фондами.

В умовах надмірного накопичення на організованих полігонах та стихійних звалищах великої кількості промислових та побутових відходів внаслідок низької результативності їх утилізації магістральним елементом сектору охорони навколишнього природного середовища виступає індустрія поводження з відходами як в публічному, так і в корпоративному секторах. У публічному секторі (державна та територіальні громади) розбудова індустрії поводження з відходами фінансується за рахунок державного та місцевих бюджетів, а інші джерела задіюються мляво, що не дає змоги досягти проривних змін щодо упорядкування звалищ відходів і це зберігає високий рівень ризикогенності стосовно виникнення техногенно-екологічних катастроф.

Проявом низької ефективності національної системи поводження з відходами є переповнення полів фільтрації промислових підприємств, в першу чергу переробно-харчових виробництв, що зберігає напружену екологічну обстановку у багатьох населених пунктах та не забезпечує використання наявних резервів щодо виробництва різноманітних видів біологічного палива. Необхідною умовою ритмічного скорочення площ та обсягів розміщення відходів виступає створення сміттєпереробних заводів, що дасть можливість використати ресурсні цінності промислових та побутових відходів, а також знешкодити небезпечні залишки, які залишилися після здійснення утилізаційних процесів.

Становлення сучасної системи поводження з відходами є базовим детермінантом формування індустрії вторинного ресурсокористування відповідно до кращих іноземних практик. Складовою індустрії вторинного ресурсокористування є створення мережі спеціалізованих підприємств по заготівлі та сортуванню вторинної природної сировини. Саме створення спеціалізованих підприємств дасть можливість уникнути рецидивів попередніх років, коли вторинне ресурсокористування як вид господарської діяльності виробничих підприємств було збитковим. Другою фазою вторинного ресурсокористування є створення розгалуженої мережі по утилізації вторинної та малокондиційної природної сировини, що сприятиме зростанню величини корисного ефекту від вилучення ресурсної цінності різноманітних видів вживаних матеріальних ресурсів. Виходячи з вимог

щодо забезпечення єдності окремих фаз відтворювального процесу, підприємства, котрі утилізують вторинну природну та малокондиційну сировину, мають також здійснювати виробництво готової продукції виробничого та енергетичного спрямування, зокрема виробляти різноманітні види енергії та біологічного палива, а також цінні кормові добавки та напівфабрикати.

Водночас критично необхідною умовою підвищення результативності охорони навколишнього природного середовища виступає масове впровадження у практику господарської діяльності підприємств методів та технологій екологічного реінжинірингу, тобто перепрофілювання виробничо-технологічних процесів в сторону зниження ресурсо— та енергомісткості, застосування матеріалів-замінників цінних видів природної сировини, запровадження екологічно чистих технологій, зменшення міжцехових втрат матеріальних ресурсів, скорочення та знешкодження забруднюючих речовин. У даному контексті доцільним є становлення інституту екологічного підприємництва, суб'єкти котрого спеціалізуватимуться у наданні послуг щодо реалізації проєктів екологічного реінжинірингу суб'єктам господарювання.

Приведена структуризація сфери природокористування виступає об'єктною базою вибору пріоритетів стимулювання інвестиційної активності у сфері розширеного відтворення і господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища, а також інвестиційного забезпечення природно-ресурсних та природоохоронних проєктів у різноманітних секторах національного господарства.

Незважаючи на зміну пріоритетів залучення природних ресурсів у відтворювальний процес та доміант охорони довкілля в умовах ринкових відносин порівняно з періодом функціонування командно-адміністративної та перехідної економіки, планування та програмування інвестиційної діяльності у сфері природокористування обов'язково має враховувати доміанту інтенсифікації процесів господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. Тому виокремлення П. Коренюком та С. Федуловою інтенсивного та екстенсивного природокористування має певний сенс в частині цілепокладання в інвестиційній діяльності у природно-ресурсному секторі національного господарства. На їх думку, екстенсивне природокористування — це природокористування, при якому зростання масштабів матеріального ви-

робництва забезпечується шляхом збільшення обсягів залучення природної сировини до господарського обігу та зростання навантаження на навколишнє природне середовище; інтенсивне природокористування — це природокористування, при якому зростання обсягів матеріального виробництва забезпечується за рахунок глибшої більш інтенсивної розробки базових природних об'єктів із максимальним використанням ресурсних можливостей природного ресурсу [7].

Виходячи з субстанціональної неоднорідності інтенсивного та екстенсивного природокористування і необхідно виходити, формуючи набір прямих та непрямих стимулів активізації інвестиційної діяльності у сфері природокористування. Прямі стимули через надання бюджетних виплат мають надаватися суб'єктам природно-ресурсного підприємництва, котрі реалізують стратегічно важливі для країни проєкти, спрямовані на запровадження технологій зниження питомих витрат природної сировини на одиницю готової продукції. Непрямі стимули у формі встановлення штрафів та стягнення пені за понадлімітне споживання природних ресурсів та надмірні викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище необхідно інституціоналізувати для обмеження проявів екстенсивного природокористування і збереження тим самим природної складової національного багатства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виходячи з глобальних трендів формування природоохоронної архітектури та міжнародних конвенцій екологічного спрямування, а також напрацювань вітчизняних вчених доведено, що сфера природокористування охоплює розширене відтворення та господарське освоєння природно-ресурсного потенціалу, ресурсозбереження в частині утилізації вторинної та некондиційної природної сировини, формування мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури, заходи зі збереження та примноження біорізноманіття, залучення у відтворювальний процес екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами. Така систематизація складових сфери природокористування і має формувати об'єктну базу для залучення інвестиційних впливів і визначати пріоритети інвестиційної діяльності в цілому.

Відправним пунктом розроблення дорожньої карти диверсифікації методів та способів інвестування проєктів освоєння природної

складової національного багатства та упередження еколого-деструктивного та природоруйнівного впливу на довкілля виступає ідентифікація складових сфери природокористування з огляду на їх матеріально-речову та просторову неоднорідність. В умовах активізації боротьби з глобальним потеплінням та переходу у нову фазу низьковуглецевого розвитку поряд із сектором розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та сектором охорони навколишнього природного середовища обов'язковими складовими сфери природокористування мають виступати: індустрія вторинного ресурсокористування (заготівля та сортування вторинної природної сировини, утилізація вторинної та малокондиційної природної сировини, виробництво продукції виробничого та енергетичного спрямування (різноманітні види енергії та біологічного палива)) та сектор освоєння і комерціалізації екосистемних послуг, які продукуються біогеоценозами (рекреаційне природокористування, зелений та сільський туризм, застосування органічних технологій).

Література:

1. Афанасьєв О.Є. Історико-географічний аналіз регіонального природокористування: теорія, методологія, практика. Монографія. Тернопіль. Вид-во "Крок", 2012. 550 с.
2. Балацький О.Ф. Екологія і економіка. Посібник. Київ. 1986. 308 с.
3. Веклич О.О. Економічний механізм природокористування: аналіз дієвості. Вісник НАН України. 2001. № 8. С. 35—41.
4. Гадзало А.Я. Категоріальне визначення поняття "природокористування" в контексті транскордонного співробітництва. Ефективна економіка. 2017. № 12. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5935>.
5. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування. Підручник. Київ. "Кондор", 2009. 465 с.
6. Кашенко О.Л. Екологічна сутність економічних категорій. Суми. Видавництво "Довкілля". 2001. 132 с.
7. Коренюк П.І., Федулова С.О. Економіка природокористування. Навчальний посібник. Дніпропетровськ. Акцент ПП, 2014. 274 с.
8. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика. Навчальний посібник. К. Заповіт, 1996. 352 с.
9. Матвійчук Н.М. Фінанси природокористування. Навч. посіб. Луцьк. Терен, 2019. 284 с.
10. Якушик І.Д., Поліванов В.Є., Задирака О.І. Якість життя в системі пріоритетів розвитку трансформаційної економіки України. Інститут президентства в Україні в системі державної влади України: матеріали наукової конференції. м. Київ, 17 січня 2014 р. К. Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2014. С. 37—42.

References:

1. Afanas'iev, O.Ye. (2012), *Istoryko-geohrafichnyj analiz rehional'noho pryrodokorystuvannia: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Historical and geographical analysis of regional nature management: theory, methodology, practice], Krok, Ternopil', Ukraine.
2. Balats'kyj, O.F. (1986), *Ekolohiia i ekonomika* [Ecology and economy], Kyiv, Ukraine.
3. Veklych, O.O. (2001), "Economic mechanism of nature use: analysis of effectiveness", *Visnyk NAN Ukrainy*, vol. 8, pp. 35—41.
4. Hadzalo, A.Ya. (2017), "Category determination of the concept of "natural use" in the context of transborder cooperation", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5935> (Accessed 25 Sept 2024).
5. Danylyshyn, B.M. Khvesyk, M.A. and Holian, V.A. (2009), *Ekonomika pryrodokorystuvannia* [Economics of nature use], Kondor, Kyiv, Ukraine.
6. Kashenko, O.L. (2001), *Ekolohichna sutnist' ekonomichnykh katehorij* [Ecological essence of economic categories], Dovkillia, Sumy, Ukraine.
7. Koreniuk, P.I. and Fedulova, S.O. (2014), *Ekonomika pryrodokorystuvannia* [Economics of nature use], Aktsent PP, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
8. Krysachenko, V.S. (1996), *Ekolohichna kul'tura: teoriia i praktyka* [Ecological culture: theory and practice], Zapovit, Kyiv, Ukraine.
9. Matvijchuk, N.M. (2019), *Finansy pryrodokorystuvannia* [Finances of nature management], Teren, Luts'k, Ukraine.
10. Yakushyk, I.D. Polivanov, V.Ye. and Zadyraka, O.I. (2014), "Quality of life in the system of development priorities of the transformational economy of Ukraine", *Instytut prezydentstva v Ukraini v systemi derzhavnoi vlady Ukrainy: materialy naukovoї konferentsii* [Institute of the presidency in Ukraine in the system of state power of Ukraine: materials of the scientific conference], Kyivs'kyj natsional'nyj universytet im. T. Shevchenka, Kyiv, Ukraine, pp. 37—42.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024 р.